

סוף התורה

טורנסרופוס וראש השנה // מתן בצר

בארבעה מקורות שונים מופיע שהקשה טורנסרופוס הרשע לרבי עקיבא. טורנסרופוס, או בשמו המקורי "קווינטוס טיניאוס רופוס", היה הנציב הרומי בישראל בתקופת מרד בר כוכבא. הלה מעלה גישה פילוסופית עקבית בשאלותיו את רבי עקיבא. נציין שלוש מהמקורות, ואידך זיל גמור; ויכוח מפורסם בין רבי עקיבא לטורנסרופוס מובא במדרש תנחומא על פרשת תזריע (מהד' ורשא, אות ה):

מעשה ששאל טורנסרופוס הרשע את ר' עקיבא: איזו מעשים נאים - של הקדוש ברוך הוא או של בשר ודם. אמר לו: של בשר ודם נאים... אמר לו: למה אתם מוליין? אמר לו: אני הייתי יודע שעל דבר זה אתה שואלני, ולכך הקדמתי ואמרתי לך שמעשה בני אדם נאים משל הקדוש ברוך הוא. הביא לו ר"ע שבילים וגלוסקאות, אמר לו: אלו מעשה הקדוש ברוך הוא ואלו מעשה ידי אדם, אמר לו, אין אלו נאים יותר מן השבילים? אמר לו טורנסרופוס: אם הוא חפץ במילה, למה אינו יוצא הולד מהול ממעי אמו? אמר לו ר"ע: ולמה שוררו [חבל הטבור של] יוצא עמו והוא תלוי בבטנו ואמו חותכו? ומה שאתה אומר למה אינו יוצא מהול, לפי שלא נתן הקדוש ברוך הוא את המצות לישראל אלא לצרף אותם בהם, ולכך אמר דוד 'כל אמרת ה' צרופה'.

ויכוח מעניין אחר מתואר במדרש תנחומא פרשת תרומה (מהד' ורשא, אות ג):

מעשה בטורנסרופוס ששאל את רבי עקיבא. אמר לו: למה הקדוש ברוך הוא שונא אותנו, שכתב 'ואת עשו שנאתי'? אמר לו: למחר אני משיבך. למחר, אמר לו: רבי עקיבא, מה חלמת זה הלילה ומה ראית? אמר לו: בחלומי היה לי הלילה שני כלבים, אחד שמו 'רופוס' ואחד שמו 'רופינא'. מיד כעס. אמר לו: לא קראת שם כלביך אלא על שמי ושם אשתי! נתחייבת הריגה למלכות! אמר לו רבי עקיבא: ומה ביןך לביניהם? אתה אוכל ושותה והן אוכלין ושותין, אתה פרה ורבה והן פרין ורבין, אתה מת והן מתים - ועל שקראתי שמם בשמך כעסת והקב"ה, נוטה שמים ויוסד ארץ, ממית ומחיה, אתה נוטל עץ וקורא אותו אלהים כשמו - לא כל שכן שיהא שונא לכם?

ובשלישית, במסכתנו, בבא בתרא (דף י"א):

שאל טורנסרופוס הרשע את רבי עקיבא: אם אלהים אוהב עניים הוא, מפני מה אינו מפרנסם? אמר לו: כדי שניצולו אנו בהן מדינה של גיהנם. אמר לו: אדרבה, זו שמחייבת לגיהנם! אמשול לך משל; למה הדבר דומה? למלך בשר ודם שכעס על עבדו וחבשו בבית האסורין, וצוה עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו, והלך אדם אחד והאכילו והשקהו, כששמע המלך לא כועס עליו? ואתם קרוין עבדים, שנאמר: 'כי לי בני ישראל עבדים!' אמר לו ר"ע: אמשול לך משל, למה הדבר דומה? למלך בשר ודם שכעס על בנו וחבשו בבית האסורין, וצוה עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו, והלך אדם אחד והאכילו והשקהו, כששמע המלך לא דורון משגר לו? ואנן קרוין בנים, דכתיב: 'בנים אתם לה' אלהים'.

העולה מכל הסיפורים שטורנסרופוס היה דטרמיניסט. טורנסרופוס לא האמין כי ניתנה לאדם בחירה לשנות את גורלו, "הכל נגזר מן השמיים". לדידו, כמו שהר הגעש אינו רשע כשמחריב ערים, והגשם אינו צדיק שמצמיח אילנות, כך אין אדם נקרא רשע על מעשיו - שכן נגזר עליו בעל כרחו. עפ"ז מובן מדוע חז"ל הקפידו תמיד לכנותו "הרשע"; להוציא משיטתו שאין צדיק ואין רשע. לעומתו ניצבת דמותו של רבי עקיבא, שמסמלת שלעולם לא מאחר מדי בשביל לבחור דרך חדשה.

במדרש על פרשת תזריע יוצא טורנסרופוס כנגד הצורך לתקן את ערלת הגוף. מנגד, אנו אומרים כי יש לנו **תשובה** שיש בכוחה לתקן את ערלת הלב. במדרש על פרשת תרומה השווה ר"ע את טורנסרופוס לכלב. ובדחילו יש לשאול - במה אנו שונים מטורנסרופוס שהוא דמה לכלב? מחלוקת עתיקת יומין ניטשת בין חז"ל ובין הפילוסופים לגבי מעלת האדם - הפילוסופים הגדירו כי מעלת האדם על שאר החי היא יכולתו לחשוב, ואילו חז"ל קראוהו למדרגתו הנעלית "מדבר" (רוח ממללא). חז"ל לימדונו שלא די בכך שהאדם בעל מחשבות. הוא צריך להיות מסוגל להוציא לפועל, לדבר אותן. אדם מושחת חשוב כבהמה. "אתם קרואים אדם ואין שאר אומות קרואים אדם" - עמ"י מיוחד ביכולתו להוציא לפועל מחשבות עליונות. **בתפילה** אנו מוציאים לפועל את מחשבותינו - "הקורא ק"ש ולא השמיע לאוזנו - לא יצא יד"ח". אנו מתפללים לשינוי, העתיד לא כתוב באבן כמחשבתו של טורנסרופוס.

במסכת ב"ב מתריס טורנסרופוס נגד הצדקה, שגם היא גזרת עליון. מאידך אנו מודיעים כי **צדקה** תציל ממוות, יש לצדקה מטרה ויכולת לשנות. "**ותשובה ותפילה וצדקה** מעבירין את רוע הגזירה".

בר"ה, ירח בריאת איתני עולם, אנו נוקטים עמדה נחרצת כנגד אותה דטרמיניסטית. העולם נברא, יש לו תכלית ולנו יש את הבחירה והיכולת לשנות. אך טבעי הוא, שתום תקופת העבדות - השוללת בחירה - במצרים, ראויה דוקא ליום זה (ר"ה י"א ע"א).

שנזכה לבחור נכון. "ובחרת בחיים".

מערכת אשכולות //

מברכת

את כל תלמידי הישיבה ובוגריה
לשנה טובה תכתבו ותחתמו, שנה
של עלייה בתורה ובעבודת ה'

סמוכה על הפסוק בתהלים לז כ, העוסק ברשעים הכלים בעשן, דהיינו באש השורפת אותם והופכת לעשן.
ובכל זאת, נראה שיש מקום להצדקת הנוסח המקובל על פי הפסוקים בספר הושע בפרק יג, שם נאמר:

כַּדְבָר אֶפְרַיִם רָתַת נֶשֶׂא הוּא בְּיִשְׂרָאֵל וַיֵּאָשֶׁם בַּבַּעַל וַיֵּמָת: (ב)
וְעַתָּה יוֹסֵפוּ לַחֲטֹא וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מַסָּכָה מִכֶּסֶפֶם כְּתִבּוּגָם עֲצָבִים
מַעֲשֵׂה חֲרָשִׁים כָּלָה לָהֶם הֵם אֲמָרִים זִבְחֵי אֲדָם עֲגָלִים וְשִׁקּוֹן: (ג)
לָכֵן יִהְיֶה כַּעֲנֵן בְּקֶרֶךְ וְכִטָּל מִשְׁפָּיִם הִלָּךְ כִּמְלֵךְ יִסְעֶר מִגֶּרֶן וְכַעֲשָׂן
מִמְאָרְבָּה:

לפי הנוסח של מהרש"ל, הדגש הוא על **קושי עונשם** של הרשעים, ואילו לפי הנוסח הרגיל, המוקד הוא **מהירות אבדנם** של הרשעים. וייתכן, שמהירות אבדן הרשעים חשובה יותר מהצורה שבה הם יאבדו.

ג. 'יום [זכרון] תרועה'

בנוסח קדושת היום אנו רגילים לומר:

ותתן לנו ה' א-להינו באהבה את יום הזכרון הזה, **יום תרועה** מקרא קדש זכר ליציאת מצרים.

במחזורים מצוין, כי בראש השנה שחל להיות בשבת אומרים 'זכרון תרועה', כיון שאין תוקעים בו בשופר. אולם **בסדר התפילות להרמב"ם** הלשון הקבועה בכל ראש השנה בין שחל בחול ובין כשחל בשבת היא:

ותתן לנו ה' א-להינו את יום טוב מקרא קדש הזה **זכרון תרועה** באהבה זכר ליציאת מצרים.

וייתכן, שהמחלוקת בנוסחאות אלו תלויה במחלוקת בפירוש הפסוק בפרשת אמור:

דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאַחַד לַחֲדָשׁ יִהְיֶה לָכֶם
שָׁבָתוֹן זָכְרוֹן תְּרוּעָה מִקְרָא קֹדֶשׁ.

ורשב"ם שם פירש:

על ידי התרועה תזכרו למקום. כדכתיב והריעותם בחצוצרות וגו' ונזכרתם וגו':

וכנגד זאת **רבי עובדיה ספורנו** פירש:

זכרון תרועת מלך בה יגילו במלכם, כאמרו 'הרנינו לאלהים עוזנו הריעו' (תהלים פא, ב). וזה מפני היותו יושב אז על כסא דין, כמו שבא בקבלה, כאמרו 'תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב' (שם שם, ד). וראוי לנו לשמוח אז יותר על שהוא מלכנו, שיטה כלפי חסד ויזכה אותנו בשפטו אותנו כאמרו 'כי ה' שופטנו ה' מחוקקנו ה' מלכנו הוא יושיענו' (ישעיה לג, כב).

לרשב"ם, זכרון תרועה משמעו **שהקב"ה זוכר אותנו** על ידי התרועה ולספורנו **אנו אלו שזוכרים** את תרועתו הקב"ה.

הנוסח הרגיל אצלנו בראש השנה שחל ביום חול: 'יום תרועה' וכשחל בשבת 'זכרון תרועה', מתאים לפירוש ספורנו, שהרי בשבת אנו רק זוכרים את תרועת המלך ואיננו מריעים ממש. לעומת זאת, נוסח הרמב"ם מתאים לפירוש הרשב"ם, שהרי תכלית התקיעה היא להזכר לפניו יתברך לטובה בעקבות התקיעה.

ימים נוראים מתאפיינים יותר מכל בסדרי תפילה מיוחדים, כאשר חלק גדול מן היום מוקדש לעמידה לפני ה' לתפילות ולתחנונים. בדברים שלפנינו, נעסוק בשלושה דיוקים בתפילות היום, ויהי רצון שתתקבלנה תפילותינו ברצון לפני אדון כל.

א. 'תקוה' או 'תקוה טובה'

בברכה השלישית אנו רגילים לומר 'ובכן תן כבוד לעמך תהילה ליראיך **ותקוה טובה לדורשיך**'. וברוב המחזורים הישנים בנוסח אשכנז, וכך גם בכמה מחזורים ספרדיים ישנים, וכן בנוסח התפילות להרמב"ם - הנוסח הוא **'תקוה לדורשיך'**. מקובל לחשוב, כי השינוי לנוסח 'תקוה טובה' הוא מיסודו של האר"י שכן כתוב בשער הכוונות:

ובכן תן כבוד לעמך וכו', צריך להגיה ולומר ותקוה טובה לדורשיך, וכמו שחז"ל בספר הזוהר בפ' וישלח עה"פ הצילני נא מיד אחי מיד עשו וכו'. כי צריך האדם לפרש ולבאר בלשון שאלתו בתכלית הביאור עד שלא יהא בה גמגום כלל, פן ח"ו יתן מקום אל המקטרג לקטרג בלשון שאלתו. ולכן צ"ל ותקוה טובה לדורשיך ולא תקוה סתם¹.

אולם, הנוסח 'ותקוה טובה', מופיע כבר לפני האר"י, במחזורים כמנהג יהודי איטליה. ומסתבר, כי האר"י בא להכריע בין שתי הנוסחאות.

נראה, שמחלוקת הנוסחאות תלויה בשאלה האם המילה 'תקוה' כשלעצמה משמעה ציפייה לטובה ומשום כך מספיק לומר 'ותקוה לדורשיך', או שמא יש לשון תקוה המשמש גם לציפייה למשהו שלילי ועל כן יש לומר 'תקוה טובה'.

ברוב מוחלט של הופעות המילה 'תקוה' בלשון המקרא, תקוה משמעה 'ציפייה לדבר טוב', מלבד מספר פסוקים בהם מפורש על 'תקות הרשעים'. וכגון 'תוֹחֶלֶת צַדִּיקִים שְׂמִיחָה וְתִקְוַת רָשָׁעִים תֵּאֱבֹד' (משלי י, כח), אולם גם שם זוהי ציפייה לטובה, לפי דעתם של הרשעים. ייתכן, כי דווקא לשון חכמים היא שגרמה לשינוי הנוסח, וכוונתנו לדברי המשנה באבות (ד, ד): 'רבי לויטס איש יבנה אומר מאד מאד הוי שפל רוח שתקות אנוש רמה'. 'תקוה' בלשון המשנה משמש, איפוא ללשון סוף ואחרית. ואולי זהו המקור לנוסח השגור היום 'ותקוה טובה לדורשיך'.

ב. 'כעשן תכלה' או 'כעשן תכלה'

בהמשך הברכה אנו רגילים לומר:

ובכן צדיקים יקראו וישמחו וישרים יעלוזו וחסידים ברנה יגילו ועולתה תקפץ פיה וכל הרשעה כעשן תכלה כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ.

הנוסח ברוב ככל המחזורים הישנים הוא **'כעשן תכלה'** וכך גם בנוסח הספרדי ובסדר התפילות לרמב"ם, אלא שבסידור רש"ס הביא בשם **מהרש"ל** שיש לגרוס **'בעשן תכלה'** וכך גם תיקן רבי יעקב עמדין בסידורו ואחריו במחזורים נוספים.

בהשקפה ראשונה, נראה שצדק מהרש"ל בהגהתו, שהרי בתהלים אנו מוצאים פעמיים את הביטוי לכלות בעשן: האחד בתהלים לז, כ: **כִּי יִשְׁעִים יֵאָבְדוּ וְאֵיבֵי ה' יִקָּרְוּ כָרִים כָּלֹ בְּעֶשֶׂן כָּלֹ**. והשני בתהלים קד, ד: **כִּי כָלֹ בְּעֶשֶׂן יִמִּי וְעֶצְמוֹתַי כְּמוֹקֵד נִחְרוּ**. ומסתבר, כי לשון התפילה

¹ על פי דברי האר"י שינה רבי יעקב עמדין את נוסח אשכנז מ'תקוה' ל'תקוה טובה' ואחריו נמשכו כל המחזורים עד ימינו. ובספר פרי עץ חיים שער ר"ה פ"ז הוסיף עוד טעם על פי סוד.

א. חיוב נשים בשופר מדין נדר

* ידועים דברי חז"ל (ר"ה ל ע"א) שמצוות שופר היא מצווה שהזמן גרמא ולכן נשים פטורות ממנה. וכן נפסק בשו"ע (או"ח תקפט, ג). אך המג"א בהלכות ספירת העומר כתב, שאע"פ שנשים פטורות מהספירה, אישה שקיבלה על עצמה לספור הופכת להיות ברת חיוב ומחויבת מדין הנדר, כפי שכתב השו"ע (יו"ד ריד, א) שמנהג הופך להיות חובה.

אך המנ"ח (מצוה שו) כתב, שדין זה הוא דווקא כאשר יש מחלוקת האם חייב או לא, ונהג כדעה המחמירה, רק אז חל עליו חיוב כשיטה שנקט מדין נדר. לכאורה לפי זה, אשה שנהגה להחמיר לשמוע קול שופר אינה מחויבת להמשיך במנהגה, שהרי אין דעה הסוברת שהיא חייבת במצוה זו מן הדין.

אמנם לדינא, א"א שלא לחוש לדעת המג"א ודעימה, ועל האשה להמשיך במנהגה. אך כל החיוב בשבילה הוא שמיעת 30 קולות.

יש לציין, שהנוב"י (בחיבורו על יו"ד שם) כתב, שכאשר לא בא להפקיע את מנהגו שקיבל מכאן ולהבא, כגון שאירע לאדם חולי או כל אונס אחר - אזי א"צ התרת נדרים.¹ והסכימו להאי כללא הרבה מהאחרונים.

ב. תקיעה לנשים בר"ה

לית מאן דפליג, שבעל ששמע תקיעת שופר וכבר יצא יד"ח, אינו יכול לברך בשביל האשה, משום שאינה חייבת במצווה, ואינו יכול לברך מדין ערבות. ידועה מחלוקת הראשונים אם נשים יכולות לברך על מצוות עשה שהזמן גרמא, ר"ת (ר"ה לג ע"א תוד"ה הא) וראשונים רבים אחרים כתבו שאשה יכולה לברך על מצוה אע"פ שאינה מצווה עליה, והלשון 'אשר קדשנו במצוותיו וציונו' הוא כלפי עמ"י בכללותו. אך הרמב"ם חלק וכתב דמי שאינו מצווה ועושה אינו מברך, וכך פסק השו"ע (או"ח תקפט, ו):

אף על פי שנשים פטורות, יכולות לתקוע... אבל אין מברכות ולא יברכו להן. **הנה:** והמנהג שהנשים מברכות על מצות עשה שהזמן גרמא על כן גם כאן תברכנה לעצמן, אבל אחרים לא יברכו להן אם כבר יצאו ואין תוקעין רק לנשים.

הרב חיד"א בברכ"י (שם) כתב שהלכה כשו"ע, אך בשו"ת יוסף אומץ חזר בו להורות כהרמ"א, כיון שבספר שו"ת מן השמים כתב ר"י ממרויש שאמרו לו בחלומו שנשים יכולות לברך.

ג. תקיעה של חנים בר"ה

שנינו במשנה (ר"ה ל ע"א):

יום טוב של ר"ה שחל להיות בשבת במקדש היו תוקעין אבל לא במדינה משחרב בהמ"ק התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהו תוקעין בכל מקום שיש בו ב"ד אמר רבי אלעזר לא התקין רבן יוחנן בן זכאי אלא ביבנה בלבד אמרו לו אחד יבנה ואחד כל מקום שיש בו בית דין...

הגמרא (שם) מספרת שבזמן שהיה המקדש קיים, היו תוקעין בר"ה בבי"ד.

כי אתא רב יצחק בר יוסף אמר: כי הוה מסיים שליחא דציבורא תקיעתא ביבנה לא שמע איניש קל אוניה מקל תקועיא [דיחידאי].

* השיעור נכתב ע"י אחד התלמידים ה"ו.

¹ ואם רוצה בכל זאת רוצה לבטל את נדרה, יכולה לבטל בפני שלושה. ויכולה אף למנות את בעלה לכך. דאע"פ שקי"ל שאין שליחות להתרת נדרים (שו"ע יו"ד רכח, טז), אבל לגבי אשתו כתב השו"ע שהבעל יכול להיות שלושה (יו"ד רלד, נו).

מדברי התוס' (שם, ד"ה וביבנה) עולה, שכל ההיתר של תקיעת שופר ליחידים בר"ה, היינו באופן שיש בזה תועלת - שטרם יצאו יד"ח מצוות שופר. אך תקיעה של חנים אסורה:

והא דלא שמע איניש קל אוניה מקל תקיעה דיחידאי היינו שהיו באין לתקוע בפני בית דין שלא שמעו תקיעת בית דין. דאומן שיצאו אסור להם לחזור ולתקוע, דיש איסור שבות בדבר לתקוע בחנם בשבת.

היו מהראשונים שדייקו, שכל זה הוא דווקא מפני שהיה שבת ויש איסור דמוקצה, אך כאשר ר"ה נופל בחול - יהיה מותר ליחידים לתקוע להידור מצוה. באבני נזר הביא ראייה לזה מהגמ' (סוכה מא ע"ב):

כך היה מנהגן של אנשי ירושלים, אדם יוצא מביתו ולולבו בידו, הולך לבית הכנסת ולולבו בידו, קורא קריאת שמע ומתפלל ולולבו בידו, קורא בתורה ונושא את כפיו - מניחו על גבי קרקע. הולך לבקר חולים ולנחם אבלים - לולבו בידו, נכנס לבית המדרש - משגר לולבו ביד בנו וביד עבדו וביד שלוחו, מאי קא משמע לן? להודיעך כמה היו זריזין במצות.

ולכאורה קשה, הלא יש כאן איסור טלטול לולב שלא לצורך ביו"ט! מוכח מכאן שניתן לעשות הידור מצוה, ואין בזה איסור טלטול.

אך היראים (ס"י תיט) ובעל העיטור כתבו שאין לתקוע לנשים בר"ה. וכל מה שהותר לנשים לתקוע לעצמן בשופר אע"פ שהוא איסור דרבנן כיוון שהוא כלי שמלאכתו לאיסור - הוא כדי לעשות להן נחת רוח. כפי שמובא בגמרא (ר"ה לג ע"א):

תניא, דבר אל בני ישראל - בני ישראל סומכין ואין בנות ישראל סומכות, דברי רבי יהודה. רבי יוסי ורבי שמעון אומרים: נשים סומכות רשות.

ופרש"י:

דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אדם כי יקריב מכם וגו' וכתוב בההוא ענין וסמך ידו וגו'. סומכות רשות - אלמא, אף על גב דפטרניהו קרא - ליכא איסורא, והוא הדין למ"ע שהזמן גרמא.

אע"פ שהתורה פטרה את הנשים מסמיכת קרבן, הגמ' (חגיגה טז ע"ב) אומרת, שהסיבה לכך שמותר להן לסמוך שכדי לעשות נחת רוח לנשים - העלימו חכמים את עיניהם:

אמר רבי יוסי: סח לי אבא אלעזר: פעם אחת היה לנו עגל של זבחי שלמים, והביאנוהו לעזרת נשים, וסמכו עליו נשים. לא מפני שסמיכה בנשים - אלא כדי לעשות נחת רוח לנשים.

אך כתבו היראים ובעל העיטור, שכל ההיתר הוא לנשים עצמן. אך שהגברים עצמם יקומו ויתקעו לנשים, בזה לא אמרינן לאדם חטא כדי שיהיה נחת רוח לנשים.

ד. להלכה

אך להלכה נפסק כדעת הרא"ש (ר"ה פ"ד, סימן ז) והראב"ה, שאין התקיעה בשביל הנשים חשובה תקיעה של חנים, משום שיש להן שכר ומקיימת מצוה. ואם חכמים העלימו עיניהם בשביל סמיכת קרבן, ניתן לומר גם כן שהעלימו עיניהם בשביל לעשות נחת רוח. וכ"פ השו"ע (או"ח תקפט, ו):

אף על פי שנשים פטורות, יכולות לתקוע; וכן אחר שיצא כבר, יכול לתקוע להוציאן, אבל אין מברכות ולא יברכו להן. **הנה:** והמנהג שהנשים מברכות על מצות עשה שהזמן גרמא על כן גם כאן תברכנה לעצמן, אבל אחרים לא יברכו להן אם כבר יצאו ואין תוקעין רק לנשים.

אך יוצא שכל ההיתר לתקוע אחרי התקיעות הוא לצורך נשים, אך לא סתם. וכך פוסק הרמ"א (או"ח תקצו, א):

לאחר התפלה מריעים תרועה גדולה בלא תקיעה. הגה: ויש מקומות נוהגין לחזור ולתקוע ל' קולות (מנהגים ישנים); ולאחר שיצאו בזה, שוב אין לתקוע עוד בחנם; אבל קטן, אפילו הגיע לחינוך, מותר

לומר לו שיתקע (המגיד פ"ב מהלכות שופר), ומותר לו לתקוע כל היום (א"ז דר"ה).

אמנם הברכ"י כתב, שלא ראינו שנהגים בזה שלא לתקוע אחרי התקיעות של מצוה. אך פוסקי אשכנז וכן הגר"ע יוסף כתבו, שיש לחוש לדברי הרמ"א וסיעתו.

וזהו נהגה

כתב המטה אפרים (תקפא, ו), שבמקומות שנהגים לומר מזמור 'לדוד ה' אורי וישעי' אחר התפילה, וכן בראש חודש אומרים מזמור 'ברכי נפשי אחר התפילה, שבר"ח אלול יש לומר תחילה מזמור 'ברכי נפשי', כיון ש"תדיר ושאינו תדיר - תדיר קודם" (והביאו המשנ"ב שם סק"ב). מבואר מדבריו, שאע"פ שמזמור 'לדוד' נאמר ארבעים פעם בין ר"ח אלול לשמיני עצרת, ואילו מזמור 'ברכי נפשי' נאמר רק י"א או י"ב פעמים בשנה, מכל מקום כיון ש'ברכי נפשי' מתפרס על פני כל השנה, הוא נחשב תדיר יותר.

ולפי זה, קשה על מנהג העולם, שכאשר צריך לברך ברכת הלבנה (קידוש לבנה) בימי ספירת העומר, נוהגים קודם כל לספור את העומר ואחר כך לברך על הלבנה. ולכאורה אע"פ שברכת העומר היא מ"ט פעמים וברכת הלבנה י"ב פעמים, מ"מ האחרונה צריכה להיחשב תדירה יותר ע"פ המטה אפרים!

סיני האכה

החרדי המתחזה (חלק ב) // הרב משה גולדשטיין

ה. הגדרת גניבת דעת

לאחר שלמדנו מספר עקרונות בגניבת דעת, עולה השאלה: בין למ"ד שזהו איסור עצמי ובין למ"ד שהאיסור הוא רק אם התוצאה שלילית, האם כל הטעיה אסורה? או יותר מדויק: מה ההגדרה של הטעיה? בחור בשיעור ה' יוצא לפגישות למטרת חתונה ("שידוכים"), הוא כמובן אינו מגיע לפגישה כמו שהוא מגיע לסדר בוקר.. הוא מסודר ומאורגן היטב. האם זו גניבת דעת? אדם מעוניין למכור את רכבו, לשם כך הוא שוטף אותו ומבריק אותו כך שיראה כמו חדש, האם זו גניבת דעת?

עונה על כך הגמ' בב"מ (ס ע"א):

אין מפרכסין (מייפס) לא את האדם ולא את הבהמה ולא את הכלים. תנו רבנן אין משרבטין (גורמים לה להראות שמירה) את הבהמה, ואין נופחין בקרביים (רש"י - בני מעיים הנמכרים בבית הטבח, שיראו רחבים וגדולים) ואין שורין את הבשר במים (כדי שיראה לבן ושמן).

שמואל שרא למרמא תומי לסרבלא, רבי יהודה שרא לכסכוסו קרמי רבא שרא למידק צרדי רבא שרא לצלומי גירי רב פפא בר שמואל שרא לצלומי דיקולי (כלומר, היתירו לייפות סחורות שונות).

והא אנן תנן אין מפרכסין לא את האדם ולא את הבהמה ולא את הכלים? לא קשיא הא בחדתי (רש"י - מותר - שאינו אלא ליפות, והרוצה להוסיף על דמיהם בשביל יופיים מוחל הוא) הא בעתיקי (רש"י - אסור, שגונב את העין שנראים כחדשים).

פרכוס דאדם מאי היא? כי הא דההוא עבדא סבא (עבד זקן, שהיו לו שערות לבנות. וחשש שאף אחד לא ישכור אותו לעבודה, כי הוא כבר מבוגר) דאזל צבעיה לרישיה ולדיקניה (צבע את שעריו וזקנו בשחור) אתא לקמיה דרבא אמר ליה זיבנן (ביקש העבד מרבא שיקנה אותו), אמר ליה יהיו עניים בני ביתך (אני מעדיף לפרנס עניים יהודים). אתא לקמיה דרב פפא בר שמואל זבניה, יומא חד אמר ליה אשקיין מיא אזל חווריה לרישיה ולדיקניה (המים גרמו לצבע השחור לרדת, ונחשף שעריו הלבן) אמר ליה חזי דאנא קשיש מאבון (תראה שאני זקן מאבן. לכן אל תעביד אותי בעבודות קשות), קרי אנפשיה 'צדיק מצרה נחלץ ויבא אחר תחתיו' (רבא ניצל מהתרתית של העבד ואני נפלתי בה).

מהגמ' משמע שיש חילוק בין ייפוי של דבר ישן שבו גונב המוכר את דעתו של הקונה, לייפוי של דבר חדש שבו אינו גונב את דעתו. וצריך להבין: מה העיקרון המנחה כאן? מה הגדרת ייפוי שאינו גונב את הדעת? הרי סוף סוף מטעה את חברו, ומה זה משנה אם החפץ חדש או ישן?

בנוסף, נחזור לשאלה בה פתחנו. האם שינוי המראה לחזות חרדית, הוא שינוי הגורם לגניבת דעת או לא. במה הוא שונה מהייפוי של האדם המנקה את הרכב לפני מכירה.

בנוסף, בנידון דידן גם אם נניח שהמראה החיצוני מטעה והוא גניבת דעת, אך כיון שיש ביד המראיין קורות חיים, הרי יכול לדעת שזה העומד לפניו אינו חרדי אלא דתי לאומי, כי הוא לומד במוסדות של דתיים לאומיים, והוא יכול לשאול את המראיין. האם בכה"ג אומרים שהוא הטעה את עצמו בכך שלא הבין מי העומד לפניו? וכן, מה הדין אם הוא מצהיר מיד בכניסתו שהוא 'חרד' - לא ממש חרדי?

ו. חידושו של האגרות משה

נוכל להעזר בתשובתו של הגאון הרב משה פיינשטיין כדי לענות על שאלותינו. האגרות משה (יו"ד חלק א סימן ל-לא)¹ נשאל: קצבים מעוניינים לשים כבד בתוך דם למשך כמה שעות ע"מ לתת לכבד גוון יפה יותר, האם ניתן לעשות זאת?

לאחר שדן בצדדים השונים של הדחת הדם, הוא דן בסוף התשובה האם יש כאן גניבת דעת. מצד אחד ראינו בגמרא "אין מפרכסין לא את האדם ולא את הבהמה ולא את הכלים... ואין שורין את הבשר במים", ומצד שני יש גמ' אחרת בחולין (ח ע"ב) שלכאורה סותרת: "אמר אמימר משמיה דרב פפא: לא ליסחוף איניש כפלי עילוי בישרא, דדאיב תרבא ובלע בישרא". כלומר, אסור לשוחט לשים את חלב הכסלים על הבשר, כי החלב (האסור באכילה) מתחמם וזב על הבשר. וכעת הבשר אסור באכילה.

נשאלת השאלה: למה שהשוחט יעשה דבר כזה בכלל? מסביר הרמב"ם (מאכלות אסורות ז, יט) שזה גורם לבשר להיות יפה יותר.

¹ תודה לידידי הרב עמרי קראוס שהראה לי אותו.

והנה, הגמרא והראשונים הזכירו רק את איסור חלב ולא את איסור אונאת דברים וגניבת דעת, ומשמע שלא חששו לאיסור זה. וקשה: מאי שנא מהאיסור לשרות את הבשר במים?

מתרץ האגרות משה: גניבת דעת היא רק כאשר מטעים אדם באופן מוחלט, כך שהוא חושב שמה שהוא רואה נגד עיניו זוהי האמת, ולא מתעורר אצלו אפילו ספק שמטעים אותו. ובלשונו:

מוכרחין לחלק דדוקא היכא דבמעשיו נראה בודאי שהוא עדיף יותר, כמו שרית בשר במים, שנראה כשמן ולא יסתפק הקונה כלל - הוא אונאה שאסור. וכן במפרכסין האדם וכלים, שהוא לצבוע שער לבן של עבד זקן לשחור, שהוא רק מראה צעיר, או לצבוע כלים עתיקי בצבע חדש, שניכר לפי מראיתו רק לחדש - אסור, משום שהלוקח אין לו מה להסתפק ואין לו לשאול כלל. דהוא עוד יותר מאמר לו בפירוש שהוא שמן והן כלים חדשים ועבד צעיר, שהרי רואה בברור שהוא כן.

אבל היכא דבמעשיו עשה רק שלא יוכר בברור שהוא ישן, אף אחרי מעשיו עדיין יש לכל אדם להסתפק שמה הוא ישן, משום שמראה כזה נמצא הרבה גם באלו שהם ישנים - אין בזה אונאה, דכיון דהיה יכול לשאול ולעשות חקירה ודרישה אם היה מקפיד, מותר. דכשלא שאל מסתמא אינו מקפיד.

דבר זה מוכח גם מהתוס' והרא"ש שהובאו לעיל, שבמקרה ש"איבעי להו לאסוקי אדעתיהו", אין גניבת דעת.

אמנם, ניתן לשאול: הרי ייתכן שאדם זה מקפיד, אלא שלא התעורר אצלו ספק שמא מרמים אותו! על כך ממשיך האג"מ וכותב:

ואם מקפיד, ומ"מ לא שאל מחמת שטעה לחשוב שמסתמא הן חדשים - איהו הוא דקא מטעי נפשיה, דאין המוכר מחויב לגלות כל זמן שהלוקח אינו שואל כשצריך לשאול. ולכן יכול גם לסלק מה שנתגלה אף שיגרום ע"ז זה שיטעו בעצמם.

ניתן להוכיח דבר זה גם מהגמ' (ב"מ מט ע"ב): "עד מתי מותר להחזיר? עד כדי שיראה לתגר או לקרובו". כלומר, יש פרק זמן שבו אדם יכול לברר אם יש אונאה במקח, ואם לא בירר, כנראה שמחל.

נחזור לשאלותינו לעיל. עפ"י דברי האג"מ מובן מתי הייפוי הוא גניבת דעת ומתי לא. כאשר אמור לעלות על דעת הקונה שזהו ייפוי בלבד, אין כאן גניבת דעת. כיצד נדע אם הקונה אמור לעלות בדעתו? זה כמובן תלוי במנהג העולם. אם רוב העולם מתנהגים באופן מסוים: מנקים את הרכב לפני מכירה, מתייפים לפני פגישה, אין כאן גניבת דעת.

ולכאורה, ה"ה בנידון דידן, כיון שנותני המלגות יודעים שיש מתחזים, הם בודקים היטב שהעומד לפניהם הוא חרדי אמיתי. לכן, אם רק היה מתחזה לחרדי בלי שהיתה להם אפשרות בדיקה, היתה כאן גניבת דעת. אך כיון שיש להם אפשרות לבדוק, ע"י עיון בקורות החיים או שאלות למועמד - אין כאן גניבת דעת.

ז. השאלה המוסרית

אלא, שקשה על דברי האג"מ. המוכר אמנם מטעה את הקונה באופן כזה שיוכל לגלות את הרמאות, אך כולו תקווה שהקונה לא יגלה. משהקונה "נפל בפח" המוכר מאושר שהצלח. שיטה שכולה נודפת ריח רע - האם זהו רצון התורה?? האם יכול המוכר להגיד לעצמו שהוא מוסרי??

מדברי האג"מ משמע שזה מוסרי, שהרי הוא מסיים בנידונו:

ולכן אין יכולין למחות ביד המוכרי כבדים, אף לא מצד איסורי ממון, כיון שיותר נוטה שאין בכאן איסור אונאה. והרבנים המשגיחים שחותמין על הכבדים עושין כדיו וכדת, שאין בהכשרם אף פקפוק כל דהו. אם זה לא היה מוסרי, ודאי שהיו יכולים למחות בידיהם!

בנוסף, עפ"י העקרון שהנחה בעל בנין אב, יש הסוברים שעצם ההטעיה היא אסורה, גם אם אין פגיעה בזולת. אם כן כיצד הותר כאן להטעות?

ח. ביאור העניין

בביאור העניין נראה לומר כך: יש מצבים בהם אנשים לא מעוניינים לדעת את כל האמת, ולא איכפת להם שיסדרו את המציאות קצת אחרת. כי מראש הם מבינים שזה לא הכרחי. דוגמא: אדם מגיע לבית מלון, ומבין שהרבה אנשים ישנו על מיטה שלפניו, לא ברור אם בכלל החליפו מצעים, אך הוא לא שואל, כי מראש הוא מבין שזהו נושא שכדאי להעלים בו עין. אדם מגיע למסעדה, הוא מבין שהידיים של הטבח לא בטוח נקיות, אבל הוא לא שואל על זה וגם לא רוצה שיגידו לו.

וזהו העומק של "איהו הוא דקא מטעי נפשיה". אדם מטעה את עצמו ועוצם עיניו מראות ברע. כנראה שהוא מבין שהדבר לא כ"כ משמעותי בעיניו, שאם לא כן, היה מנסה לברר את זה.

ולכן, יש פה הסכמה שבשתיקה, אתה תטעה אותי ולא תגיד לי את זה, ואני לא אשאל. כאשר אדם מטעה את עצמו, וזה מוסכמה, כמובן שאין כאן בעיה מוסרית.

וגם בנידוננו, ייתכן ונח למראיין לראות לפניו אדם עם חזות חרדית, למרות שהוא מבין, עפ"י הקורות חיים, שהוא איננו כזה. שהרי אם זה לא נח לו, הוא יכול לשאול את המראיין בצורה ישירה אם אכן הוא 'חרדי'.

אמנם, עדיין נראה שכל דברי האג"מ הם רק למ"ד שהטעיה אסורה רק כשהתוצאה היא פגיעה בזולת, ולא למ"ד שעצם ההטעיה היא האסורה.²

ט. מסקנת הדברים

לכן, למסקנה דדינא, יש מחלוקת אחרונים אם יכול ראובן ללכת לראיון עם כיפה שחורה וחליפה. מהבנין אב משמע שזה אסור. ואילו מהאג"מ משתמע שמוותר, בתנאי שיש למראיין אפשרות לגלות שהוא מתחזה.

אין מטרת המאמר להכריע בין גדולים אלו, אלא רק להביא הדברים בפני הלומדים.

כמובן, שגם לפי האג"מ יזהר ולא יתיר לעצמו גם להוציא מפיו דבר שקר. ולכן אם ישאלו אותו אם הוא תמיד הולך עם כיפה שחורה, יענה בכנות ולא ישקר.

החכם עיניו בראשו, וצריך לחשוב עם עצמו, האם יהיה מסוגל לענות בכנות על שאלה זו, שאל"כ, אל יביא עצמו לידי נסיון.

² ויש שתי אפשרויות: או שסבר שאין הלכה כמ"ד שעצם ההטעיה אסורה. ואכן, השו"ע בחו"מ סי' רכח פוסק כדעת התוס', שהסברנו שדעתו היא שעצם ההטעיה אינה אסורה. או שלא סובר כבעל בנין אב, ולדעתו אין כלל דעה כזו שסוברת שעצם ההטעיה אסורה. ויסביר אחרת את רש"י והרמב"ם.

מעשה בשני בעלי תקיעה / ראש הישיבה, הרב אהרן פרידמן שליט"א

מלבשו שהוא מן המדקדקים, וניכר משופרו שהוא יודע לתקוע היטב, והשטן אינו מעז לעמוד על ימינו ובתוך שופרו.

כיון ששמע השטן שהוא עצמו משמש פֶּעֶד באותה מריבה, הזדרז והקדים את הגעתו באותה השנה והטיל מהומה בליבותיהם של בני הקהילה. בלב חלקם הטיל רוח קדושה לתבוע עלבונה של מצווה חשובה שראוי לה שתיעשה בהידור גדול. בליבם של אחרים הכניס קטגוריה כנגד אותם המדמים בליבם שהם תלמידי חכמים וחומרותיהם מפריעות, כביכול לחייהם הרגילים של בני אדם. סוף דבר, מעשה שטן עלה בידו וקטטה, מחלוקת ושנאת חנם מילאו את העולם.

התכנסו בני הקהילה לכינוס שאי אפשר לומר עליו שהוא טוב להם וטוב לעולם. באותו כינוס נהגו האנשים אלו באלו כמנהג תלמידי חכמים שבבבל הנקראים חובלים, עד שהכריעו על חודו של קול, להחליף את בעל התוקע הוותיק, החורק והקבוע, באותו תוקע של מניין שני מאותו היום ועד לראש השנה, שמחו אותו תוקע וחבריו שמחה גדולה. סבורים היו שהם שמחים על כך שיזכו הם וכל הקהילה לקיים את המלכתו של הקב"ה בהידור רב, ללא התייצבותו של השטן ובלי לומר 'ויהי נועם'.

ביום ראש השנה, עמד לו אותו תוקע חדש, על הבימה כשהוא מעוטף בטליתו עד למטה מחוטמו, ושופרו המובחר מכוסה במפה לבנה, כדי שלא יוכל השטן לראות את השופר ולקטרג. על המפה החדשה רקמה רעיייתו באותיות של זהב את הפסוק 'אשרי העם יודעי תרועה', ולא הספיקה להשלים את הפסוק מפני טירדות החג ומפני טירדתו של בעלה, שהיה תוקע בשופר שוב ושוב כשהוא מכין את עצמו לתקיעות של ראש השנה.

לצידו של התוקע החדש, עמד הרב כשלפניו מונח המחזור הישן שהיה ספוג בקולות רבים של תקיעת שופר ובהרבה נועם של 'ויהי נועם', שהיה נאמר לתוך השופר לאורך השנים. בקול חלוש מתמיד החל הרב להקרות: 'תְּקִיעָה'. ה'בעל תוקע' החדש, החל לתקוע בשופר תקיעות חלקות ומופלאות, שאפשר לצאת בהן ידי חובה על פי כל הדעות והשיטות. אפילו טליתו של ה'תוקע' שהסתירה את פניו, לא הצליחה להסתיר את חיוך שביעות הרצון שהיה משוך על פניו.

בין התשר"ת לתש"ת, יש אומרים בין התש"ת לתר"ת, ביקש הרב מן התוקע לקבל לידי את השופר. נטל הרב את השופר והתבונן לתוכו, כאילו מחפש הוא את השטן, שבכל שנה בא להפריע לתקיעות, והשנה נעלם ואיננו. הפך הרב את השופר לצד השני ושב והתבונן בו, כשכל הציבור עומדים וממתנים כהרגלם. התוקע הפשיל את טליתו לאחור, הביט אל הרב כשעל פניו מבט תְּמָה, וכי מה איכפת לו לרב שהשטן הלך לבקש לו בית כנסת אחר להפריע להם.

הגביה הרב את עצמו ולחש על אזנו של התוקע, לתוך ראשו ולתוך דעתו: 'ויהי נועם ה' אלוקינו עלינו'. נבהל הבעל תוקע ולא ידע מה לעשות. חזר הרב פעם שניה ואמר 'ויהי נועם ה' אלוקינו עלינו', נבהל שוב הבעל תוקע בהלה גדולה וירד מן התיבה. כיון שירד אותו בעל תוקע, עלה הקב"ה מכיסא דין וישב על כסא רחמים.

בקהילה קטנה שתושביה ניסו לחיות זה עם זה בשלום ובשלווה, היה השטן מנסה מידי פעם לזרוע ביניהם מחלוקת, מנסה ולא מצליח. על אחד מאותם נסיונות מבקש אני לספר, אולי נלמד מאותו מעשה משהו על דרכו השטן ומשהו על דרכם של צדיקים לגעור בשטן לבל ישיטנו.

באותה קהילה קטנה שאנו עוסקים בה, שימש בראש השנה בעל תוקע קבוע. כשם שבעל התוקע היה קבוע, גם התקלות בתקיעות היו קבועות. מדי שנה נאבק ה'בעל תוקע' הקבוע בשופר שכמו מין להוציא את הקולות מתוכו. רב בית הכנסת שהקריא את התקיעות, רגיל היה להחזיר את בעל התוקע שוב ושוב, והקהל שותק, עומד על עומדו וממתין, ושוב ממתין.

מדי שנה, לאחר חילוף של שני שופרות, היה ה'בעל תוקע' מנסה את עצתו של מהרי"ל, הופך את השופר וקורא לתוכו את הפסוק 'ויהי נועם', כדי להבריח ממנו את השטן המקטרג. באותה שעה, דומה היה, כי השטן נבהל, בורח ומניח לבעל התוקע להשלים את הקולות, להעמיד את הקב"ה מכיסא דין ולהושיבו על כסא של רחמים.

בכל פעם, שהייתה עצתו של מהרי"ל מצליחה, היו הקהל מביטים זה על זה בעיניים תמהות, וכי מה איכפת לו לשטן מן הפסוק 'ויהי נועם'. ולא היו אותם יהודים פשוטים יודעים, כי האהבה שביניהם היא שמברחה את השטן, שהרי אמרו רבותינו שתלמידי חכמים שבארץ ישראל קרויים 'נועם', משום שהם מנעימים זה לזה אפילו בשעת מחלוקת בהלכה. וכבר הדברים ידועים, שוויכוח בהלכה דומה לאש בוערת שגם מים רבים אינם יכולים לכבותה.

כך נתגלגלו הדברים שנים רבות, עד שאירע אותו מעשה שאנו עוסקים בהקדמתו.

באותה השנה קם לו אחד מבני הקהילה שכוחו היה רב לו בתקיעות השופר וביקש לשנות מן המנהג הקבוע. וכשאנו אומרים 'קם', איננו מתכוונים לומר שהיה קם מוקדם בבוקר לאמירת הסליחות, שכן אותו תוקע, רגיל היה לתקוע בשופר בכל חודש אלול דווקא במניין השני, של אלו שנהגו בעצמם כבני מלכים, והיו קוראים את קריאת שמע עם סוף שלוש שעות ואת אותן שלוש שעות היו מחשבים כדעת רבינו הגר"א.

אותו תוקע של מניין שני, קם והחל קורא תיגר על הבעל תוקע הקבוע. בתחילה, דאג כביכול לכבודו של מקום וטען כי אמירת 'ויהי נועם' יש בה משום הֶפְסֵק לחלק מן השיטות, וביום ראש השנה ראוי להחמיר ולנהוג ככל השיטות. לאחר מכן היה מזכיר את כבודם של הציבור ואומר, כי טירחא דציבורא חמור מכבוד היחיד, ולא זו בלבד, אלא יש אומרים שהוא איסור תורה כמבואר בספר שלמי ציבור בקונטרס מיוחד. ולא נתקרה דעתו של אותו תוקע, שהיה סבור כי הוא למדן, עד שגייס את השטן בעצמו לצידו, כשהוא טוען, שהא גופא, שהשטן מצליח להפריע בכל שנה ושנה לתקיעותיו של אותו בעל תוקע, הוא ראייה ועל כרחנו שדברים בגו. בלחש למבני ענין, היה מוסיף, כי אולי אין מעשיו של הבעל תוקע הקבוע רצויים לפניו יתברך, ובייחוד שאין ניכר עליו, שהוא מדקדק דיו במצוות כפי שרגילים בני תורה לדקדק בעצמם. וכך כשהוא מרמז על עצמו היה אומר כי כדאי להחליף את אותו תוקע קבוע בתוקע אחר שניכר

